

TORBJÖRN TÄNNSJÖ

Koherens och epistemiskt rättfärdigande

I sin utmärkta avhandling, *Reflective Equilibrium*, recenserad i denna tidskrifts nr 3/94 av fakultetsopponenten Wlodek Rabinowicz, försvarar Folke Tersman tesen att om en uppfattning en individ hyser (vid en viss tidpunkt) är berättigad för henne beror av dess grad av koherens med övriga uppfattningar som hon hyser (vid samma tidpunkt). Det gäller oavsett om uppfattningen till sin karaktär är moralisk, eller rör något annat förhållande, t.ex. ett empiriskt. Tersman gör mycket i sin avhandling för att klargöra hur koherensläran ska förstås och han vill också försvara den som rimlig. Ett problem han då tycker sig stå inför är detta. Vad finns det för skäl att tro att övertygelser som uppvisar intern koherens är sanna? Vad är det som säger att de inte tillsammans utgör en enda stor sammanhängande illusion? Tänk om det kan finnas flera oförenliga men internt koherenta övertygelsesystem!

Författaren ägnar kapitel 5 åt att försöka visa att denna invändning kan besvaras. Författaren försöker alltså ge skäl för att koherens verkligen leder till (ett närmande till) sanningen. Rabinowicz är skeptisk. Tersmans argumentation bygger på kontroversiella förutsättningar och det är också oklart om hans resonemang visar vad det är tänkt att visa. Jag delar Rabinowicz skepsis. Men Rabinowicz påpekar också att det är konstigt att Tersman alls gett sig in på detta resonemang. Är invändningen att koherens inte behöver leda till sanning alls relevant för koherensläran? Nej, skulle jag säga. Det tycks också vara vad Rabinowicz anser. Ja, det tycks också vara vad Tersman själv anser, även om hans medgivande i avhandlingen görs mera parentetiskt. Det förefaller alltså som om han i detta kapitel av sin avhandling (förgäves, skulle jag säga) har försökt visa något han inte alls behöver visa.

Men varför är argumentet irrelevant? Varför är det inget hot mot koherensläran om det är tänkbart att två koherenta system av uppfattningar innehåller oförenliga element? Både respondent och opponenter har snuddat vid motiveringen för denna slutsats, men ingen har uttryckt den riktigt klart. De är båda överens om att eftersom berättigande hos uppfattningar inte är någon garanti för sanning, så är det inget konklusivt argument mot koherensläran om det kan förekomma oförenliga men koherenta system av övertygelser. Men särskilt Tersman tycks ändå finna denna möjlighet besvärande för läran. Ändå är inte detta ett dugg besvärande. Varför det inte är besvärande framgår dock varken klart hos Tersman eller Rabinowicz. Ingen av dem har nämligen klargjort varför koherens hos våra uppfattningar medför att de är berättigade. Det ska jag nu kort försöka göra.

För att vi ska förstå vad diskussionen gäller behöver vi vara klara över en distinktion. Den ena rör skillnaden mellan å ena sidan att en individ (vid en viss tidpunkt) är berättigad att hysa en viss uppfattning och å andra sidan att ett visst påstående är eller görs berättigat (av en viss evidens). Vi talar gärna i båda fallen om "berättigande" och det kan leda till missförstånd.

Koherensläran rör primärt den förra typen av berättigande. Den säger något om när en individ (vid en viss tidpunkt) är berättigad att hysa en viss uppfattning. Hon är berättigad att hysa den om den "stämmer överens" med hennes övriga uppfattningar. Vad betyder det då att hon är "berättigad" att hysa uppfattningen? Jo, det betyder att det är förnuftigt för henne att hålla fast vid den. Men förnuftighet måste ses i förhållande till något mål. Vilket mål är det Tersman och koherenslärans anhängare förutsätter? Jo, det tänker sig att individen ifråga är intresserad av sanningen. Hon vill ha så stor del av sanningen som möjligt, samtidigt som hon vill undvika osanna uppfattningar. Det är med tanke på den målsättningen som det ska vara förnuftigt för henne att hålla fast vid uppfattningen om den "stämmer överens" med hennes övriga uppfattningar. Om den stämmer överens med hennes övriga uppfattningar (på det sätt koherensläran föreskriver) så är hon "epistemiskt" berättigad att hysa uppfattningen.

Varför leder då koherens, varför leder det förhållandet att en uppfattning jag hyser hänger ihop med övriga uppfattningar (på det sätt koherensläran föreskriver) till att jag har skäl att hålla fast vid den? Varför leder koherens till epistemiskt rättfärdigande? Varken

Tersman eller Rabinowicz ger något klart svar på den frågan. Ändå är svaret näraliggande och osökt och de snuddar flera gånger vid det. Svaret är att om jag ska ge upp en uppfattning, som hänger ihop med övriga uppfattningar, så blir priset högt. Jag måste inte bara ge upp den enstaka uppfattningar jag tror på utan flera andra. Är jag intresserad av sanning måste det framstå som ett högt pris för mig. De uppfattningar jag tror på tror jag ju är sanna (vilket Rabinowicz riktigt påpekar i samband med en diskussion om konservatism). Ju bättre en uppfattning jag hyser är "inbäddad" i övriga uppfattningar, desto högre är priset jag måste betala (i termer av vad jag tror vara sanning), om jag ska ge upp den.

Tänk själv vad det skulle innebära att ge upp föreställningen att Stockholm är Sveriges huvudstad? Stod det fel i alla geografiböcker jag tvingats läsa i skolan? Eller minns jag så galet vad det var man den gången försökte lära mig? Eller ledde EU-medlemskapet till några oanade konsekvenser (som alla höll tyst om inför folkomröstningen)? Eller missade jag en väsentlig del av EU-diskussionen? Ska jag ge upp föreställningen att Stockholm är Sveriges huvudstad så måste jag ge upp en mängd föreställningar, vilka jag alla tror är sanna.

Koherens tycks alltså garantera rättfärdigande (för en person, vid en tidpunkt) av var och en av de uppfattningar personen hyser. Men hur är det då med frågan om koherens verkligen leder till sanning? Som vi ser rör denna fråga berättigande i den andra innebörden. Vad vi nu frågar oss är om det förhållande att en uppfattning vi hyser hänger ihop med övriga uppfattningar är något som talar för att den är sann. Är koherens ett argument för sanning? Vi har redan sett att denna fråga är irrelevant för frågan om uppfattningen är berättigad i den andra meningen, som var den Tersman sagt sig vara intresserad av. Av skäl som Rabinowicz tar upp i sin recension tror jag vi måste konstatera att varken Tersman (eller någon annan) lyckats prestera några bra skäl för ståndpunkten att koherens leder till sanning. Jag tror också det ligger i sakens natur att inga sådana skäl kan ges. Men det är alltså ingen bra invändning mot koherensläran. Trots att inte koherens är något skäl för sanning, så kvarstår förhållandet att en individ är epistemiskt berättigad att hysa de åsikter hon gör, om dessa hänger ihop på rätt sett med resten av hennes åsikter.

Det finns ännu en punkt i Rabinowicz recension, som behöver klargöras. Vi måste inte bara skilja mellan två slags rättfärdigande, vi

måste också skilja mellan å ena sidan om något är ett kriterium på rättfärdigande och å andra sidan om något är en rimlig strategi när det gäller (att uppnå) rättfärdigande av åsikter. Koherensläran som jag uppfattar den anger ett kriterium på rättfärdigande. Det innebär att om en uppfattning hänger väl samman med övriga uppfattningar, så är den som har uppfattningen ifråga berättigad att hysa den. Som ett kriterium på rättfärdigande är koherensläran acceptabel. Men koherens är ingen rimlig målsättning för oss. Vi har inte anledning att sträva efter koherens bland våra uppfattningar (och det är inte heller något vi normalt strävar efter).

Rabinowicz påpekar att koherens inte är någon rimlig målsättning för oss och framkastar i polemik mot Tersman förslaget att konservatism skulle vara en rimligare målsättning. Det är lättare för oss att ta ställning till om vi tror mer på ett påstående än ett annat (då de kommer i konflikt), menar han, än att ta ställning till vilket av dem som hänger bäst ihop med övrig uppfattningar (vi kanske inte har en tillräcklig överblick).

Jag håller med om att det är lättare att avgöra vilken av två uppfattningar vi tillmäter den största tilltron än vilken som hänger bäst ihop med våra övriga uppfattningar, men jag vill ändå inte anta Rabinowicz förslag. Jag skulle vilja hävda att varken koherens eller konservatism är någon rimlig målsättning för våra intellektuella strävanden. Vad vi söker i vår kunskapsprocess är nämligen berättigande av olika uppfattningar i den andra innebörden. Vi söker skäl för sanningen av olika uppfattningar. Och lika litet som koherens talar för sanningen av dem, så talar det faktum att vi (faktiskt) tror på dem för deras sanning.

Finns det då ingen plats för koherens eller konservatism i vårt kunskapsökande? Jovisst, då vi söker sanningen, då vi söker efter argument för den ena eller andra ståndpunkten, och konsekvent framhärdar i denna process, så är vi naturligen konservativa, och då vi hållit på tillräckligt länge så har vi uppnått en tillfredsställande grad av koherens.